

EL GOVERN DE LA DIÒCESI I DE LA BISBALIA DE GIRONA (1334-1362)

PER

JOSEP M. MARQUÈS

El present estudi s'inscriu en l'àmbit d'una investigació sobre les lletres episcopals. Són documents molt poc coneguts⁽¹⁾. El coneixement i l'interès, no obstant, es troben en relació proporcionalment inversa; per mitjà de les lletres episcopals es governà dia a dia una diòcesi, anàlogament a com les lletres reials són, en la seva mateixa època, el mitjà de govern de l'estat.

Per als volums 1-5 de la sèrie de Lletres (1294-1334), hem compost un extracte de tots i de cada un dels documents, que és a disposició dels estudiosos que acudeixen a l'Arxiu Diocesà de Girona⁽²⁾. Per als volums 6-43 de la mateixa sèrie hem abandonat el criteri exhaustiu i n'adoptem un altre, selectiu. Ometem de registrar les lletres referents a la provisió de beneficis i a l'administració de les seves rendes i, més generalment, totes aquelles que es troben amb més abundància, llevat del cas que pugui oferir

(1) Com a introducció a la seva tipologia hem publicat *Un formulari de lletres de la cúria eclesiàstica de Girona*, dins "Arxiu de Textos Catalans Antics" 10 (1991) 319-334. Com a exemple de la informació que se'n pot extreure, vegeu el nostre *La diòcesi de Girona a través de les lletres de la cúria (1420-1620)*, dins "Miscel·lània en honor del cardenal Narcís Jubany i Arnau", Barcelona 1992, 391-408.

(2) JOSEP M. MARQUÈS *Registres de Lletres (1294-1334)*. Arxiu Diocesà de Girona 1991, manuscrit, 434 pp.

algun aspecte d'interès, com seria el cas d'una presentació de benefici feta per una confraria no documentada fins a aquell moment⁽³⁾.

Ara ens proposem de mostrar com funcionava el regiment del bisbat, tal com es pot deduir de les mateixes lletres. Es tracta d'una institució de govern, i creiem que la majoria dels nostres lectors compartiran un punt de vista nostre; institució de govern i estructura de poder són coses una mica diferents.

De l'estructura de govern del bisbat s'ha prestat atenció a una acció concreta; les visites pastorals⁽⁴⁾. Són publicats també els documents sinodals⁽⁵⁾. Però no s'ha dissenyat, pensem, l'esquema de conjunt. Un esquema que ha d'assenyalar, en primer lloc, qui són els que prenen les decisions i els camins a través dels quals les fan efectives, els canals de comunicació entre governants i governats i les limitacions que pateixen per part d'altres òrgans de govern. Després cal precisar els objectius que es proposa l'autoritat, i els mitjans utilitzats (persuasió, coacció). El govern del bisbat no es limita a la visita-correcció, sinó que comprèn un moment legislatiu (sínode), uns actes d'inspecció general (visita) i una actuació continuada sobre situacions particulars (decisiones comunicades per lletra), tot interrelacionat.

Del govern de la bisbalia, és a dir, dels llocs de jurisdicció senyorial del bisbe és poc el que se n'ha dit fins ara. La majoria d'aquests llocs justament es troba al Baix Empordà, i per això agraïm a la publicació on apareix l'article d'haver-lo acollit a les seves pàgines.

Després de donar notícia dels bisbes que regiren la diòcesi de Girona de 1334 a 1362, indicarem: 1) els auxiliars dels que es serveixen en el

(3) JOSEP M. MARQUÈS, *Arxiu Diocesà de Girona. Lletres, 1334-1420. Repertori selectiu. I. 1334-1362*. Manuscrit a disposició dels estudiosos de l'Arxiu Diocesà. Referim, entre parèntesi dins del text de l'article, els números dels registres d'aquest inventari, que es complementa amb índexs de noms de lloc i de persona en l'elaboració dels quals ha cooperat gentilmente Pere Trijueque.

(4) CH. GUILLERÉ, *Les visites pastorales en Tarracoconnaise à la fin du Moyen Age (XIVè-XVè s.) L'exemple du diocèse de Gérone*, dins "Mélanges de la Casa de Velázquez" XIX (1983) pp 119-131; IMMA PUIG i ALEU, *La concepció de la visita pastoral del bisbe Andreu Bertran a la diòcesi de Girona (1420-1423) en el context reformista de l'Església occidental al segle XV*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", 29, (1987), pp 143-157.

(5) TOMÀS NOGUER MUSQUERAS i JOSEP M. PONS GURI, *Constitucions sinodals de Girona de la primera compilació*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", 18, (1966-1967) pp 49-212. S'editen ací per ordre cronològic, disposicions sinodals datades entre 1245 i 1369, precedides del text bàsic del concili provincial de Lleida de 1229, on el cardenal Joan Halgrin, bisbe de Sabina, promulgà unes disposicions generals sobre la vida eclesiàstica que serien la pauta de les sinodals posteriors. Citarem les sinodals, quan s'escaigui, amb el nom del bisbe i el número que els dona l'edició de Noguier-Pons.

regiment de la diòcesi, 2) els condicionaments que posen a l'autoritat diocesana altres autoritats, religioses o secular, 3) els mitjans coactius utilitzats per assegurar l'execució de la voluntat del superior, i 4) els objectius, de control o de modificació de comportaments que es proposen, tant en l'àmbit de la vida eclesiàstica com en el camp en què el bisbe és senyor temporal d'uns llocs que, d'acord amb el llenguatge del seu temps, anomenem la bisbalia. Resten altres aspectes a estudiar, que es podran completar després d'analitzar tota la documentació de l'Arxiu Diocesà, en particular les sèries "Notularum" i de Manuals; tenim començada l'anàlisi i esperem poder dur-la a terme.

I. ELS BISBES

GILABERT DE CRUÏLLES (1334-1335)

En la seva biografia⁽⁶⁾ tot hauria d'haver caminat dins la normalitat previsible per a un canonge de la seu -ho era des de 1283- que podria assolir alguna dignitat per promoció; Gilabert obtingué la de sagristà. Però els seus col·legues canonges l'elegiren bisbe en 1324, a la mort de Pere de Rocabertí. El papa, gelós de la seva autoritat i interessat a negociar la mitra amb el rei d'Aragó, anul·là l'elecció. Probablement aleshores, per compensar-lo, se li donà les sagristies de Girona i Lleida.

Elegit de nou pel capítol en la vacant de 1334, el papa tornà a anul·lar l'elecció. Ara, però, fou només per nomenar-lo des de la Santa Seu i cobrar-li 1.600 florins de les butlles. No amortitzà la despesa; consagrat el dia 1 de gener de 1335, morí el mateix any, el 12 de juny. No sols fou breu el període de govern, sinó també poca l'activitat del prelat, del qual recollim només set documents (1-7).

ARNAU DE MONTRODON (1334-1348)

Les dades publicades sobre la seva vida⁽⁷⁾ remarquen que fou canonge de la seu de Girona durant molts anys. Almenys ho era en 1313. Amb dades

(6) *Viage Literario*, XIV, 1-3; *España Sagrada*, 44, 55-58. Gilabert havia estudiat teologia a Avinyó en 1318 (G. MOLLAT *Jean XXII (1316-1334). Lettres communes*, París 1904, núm 8.584) i sembla que hi féu una estada en 1326, després de la seva frustrada elecció a la mitra de Girona; aleshores s'interessà per la tramesa de palmes per a la celebració de la festa de Rams a la cort pontificia; ADG *Litterarum* U-2, f 28. Sobre la intervenció papal a les eleccions de Pere de Rocabertí i Gilabert de Cruïlles, hom troba sintetitzades a J. GONI GAZTAMBIDE, *Juan XXII y la provisión de los obispos españoles*, dins "Archivum Historiae Pontificiae", (Roma) 4 (1966), pp 27-29 informacions procedents de les *Acta Aragonensia* de Finke i de les *Lettres communes* de Mollat.

(7) VL XIV 3-14; ES 44, 58-64.

inèdites de l'Arxiu Diocesà podem assenyalar que en 1326 era sots-col·lector del subsidi papal i dels beneficis vacants sota l'autoritat d'un curial d'Avinyó de nom Hug de Mirambell; s'ocupà també del cobrament d'un subsidi concedit al rei. Eren labors molt apreciades aleshores per part dels que l'havien de cridar a portar el bàcul. En una absència del bisbe en 1329 actuà com a vicari general. L'any següent col·laborà amb el mateix bisbe en el finançament d'unes celebracions especials que s'instituiren aleshores cada dissabte a la seu en honor de la Mare de Déu.

Pren possessió en desembre de 1335; mor en novembre de 1348.

Del pontificat en destacà l'haver estat llançat al ban pel rei en 1342. Fos per simpatia a favor de Jaume de Mallorca o, més probablement, per haver-se oposat que els homes d'església anessin a una guerra per a la qual — segons ell — no podia invocar-se el "Princeps Namque", finalment fou Pere el Cerimoniós, excomunicat, qui hagué de penedir-se de l'expulsió. Com a bisbe destacà per haver reprès la tradició interrompuda d'elaborar resolucions sinodals; també practicà amb assiduïtat la visita pastoral personalment. Però una llarga malaltia li impedia gairebé d'actuar els dos darrers anys de la seva vida; se serví aleshores de bisbes auxiliars. Promogué el culte a sant Carlemany, i als quatre màrtirs llegendaris de la Pera, als que dedicà una capella de la catedral.

BERENGUER DE CRUÏLLES (1349-1362)

A l'època anterior a l'episcopat⁽⁸⁾ el seu "curriculum" és poc fornit de notícies; clergue de capítol en 1321, canonge en 1330 i cabiscol en 1334, sembla haver-se dedicat als afers normals d'administració de pabordies i als de la seva família; només n'enregistrem una ambaixada de part del bisbe al comte d'Empúries en 1344.

Governà entre desembre de 1348 i juliol de 1362. Per les seves lletres resulta haver estat un home enèrgic, extrovertit i fins intemperant en el parlar. Així dirà que la presó d'un clergue criminal li causa més alegria que el regal d'un mul de 500 florins (1926) o escriurà a Galceran de Cartellà que val més que s'ocupi de tondre cabres que no de regir clergues (2742). Si bé celebrà sínodes i prengué en ells mesures sobre la vida de la diòcesi, sembla no haver practicat visites pastorals; no resten registres de visita de la seva època. Dedicà recursos a la construcció de la catedral i a completar-ne el retaule major. Les lletres que extractem poden contribuir a una imatge més precisa del seu govern. Abundants correccions de la seva mà sobre les minutes d'aquests documents, que estudiarem en una altra ocasió, indiquen que fou home de pluma i taula de despatx.

(8) VL XIV, 14-17; ES 44, 64-68

II. ELS AUXILIARS

1.- ELS VICARIS GENERALS

Les lletres que no s'expedeixen en nom del bisbe són encapçalades amb el del vicari general. I convé d'assenyalar que aquest càrrec tingué una evolució molt precisa, almenys pel que fa a l'expedició de lletres. Des d'el s XV són els vicaris generals els que despatxen la majoria dels documents. Durant el s XIV, en canvi, el seu nom no arriba a trobar-se ni a una desena part d'elles; el vicari general sembla ésser un suplent per als moments en què el bisbe és absent de la seva seu. Així despatxa pocs documents i només en períodes cronològics determinats. Resultaria interessant de precisar si intervenia en els afers en posició subordinada, preparant les decisions, o bé entrava en funcions sobretot quan el prelat era fora de la seva episcopal; per ara, la segona hipòtesi sembla més fonamentada.

El bisbe Gilabert de Cruïlles nomenà vicari el seu nebot, Hug de Cruïlles, abat de Sant Feliu de Girona⁽⁴⁾. El personatge devia tenir capacitat de govern, de forma que el bisbe successor, Arnau de Montrodon, tot i no estar-hi vinculat pel parentiu, el cridà igualment a col.laborar en el govern (11).

Montrodon confià també a altres, simultània o successivament, la vicaria general. Trobem al seu costat Ramon de Biure, prior de Lladó a principis de 1338 (31, 34) amb nomenament reiterat a finals d'any (38), junt amb Bernat de Xesa, sagristà de la canònica d'Ullà; en morir aquest, pel setembre de 1340, nomenà Galceran de Montcorb, rector de Guardiola, a Vic (44), que faria una carrera llarga. Poc abans s'havia servit d'un altre extradiocesà, en aquest cas, religiós: fra Pere de Sala, prior de Flix (194). Tot i haver nomenat en 1342 Dalmau Alió, canonge, i Bernat de Balbs, prevere de capítol (245), poc després confirmava Galceran de Montcorb (247). En lletres no recollides a la nostra selecció apareixen també com a vicaris generals Berenguer Fulcarà, prevere de capítol, en 1345-1346 i Bernat de Montrodon, canonge, en 1347. De tots ells el més assidu en l'expedició de lletres fou Galceran de Montcorb.

Durant el govern de Berenguer de Cruïlles (1348-1362) fou vicari general el conegut Galceran de Montcorb (1729), ara promogut a prevere de capítol de la seu, i Arnau Tremir, carmelita i bisbe Galtellinensis, que també feia de visitador (1584,3019). Un i altre despatxaren documents al llarg de tot el pontificat.

2.- ELS OFICIALS

L'oficial és l'auxiliar del bisbe per a afers judicials. No sols li pertoca instruir i sentenciar causes, sinó també rebre firmes de dret i donar

manlleutes (26). L'organització embrionària de l'ofici podria ser la causa que alguns d'aquests afers s'enregistressin dins la sèrie de Lletres (26); la documentació pròpia del tribunal conservada a l'arxiu, llevat dels processos, no és anterior al s. XV. Hem trobat en el càrrec Romeu Claver, jurista de Tarragona, nomenat en 1337 (23), que té com a lloctinent Guillem Bruguera, rector de Cadaqués (25). En 1338 és oficial Bernat de Xesa, sagristà d'Ullà (31), esmentat entre els vicaris generals. Després d'una breu presència de Ramon Porcell, en 1339, (179), es pot constatar l'activitat com a oficial de Galceran de Montcorb, testimoniada sota els bisbes Montrodon (709, 1056) i Cruïlles (2999, 3089). Montcorb havia posat arrels a Girona i fins tenia germanes monges a Valldemaria (2999); s'ocupà d'affers judicials del bisbe, almenys entre 1340 i 1359. La sèrie de Lletres és deficient com a font per reconstruir la nòmina dels oficials, a la qual cal afegir, almenys Ramon de Costa, monjo sagristà d'Amer en 1335, Simó de Terrades en 1336 i fra Pere de Sala, prior de Flix en 1338; de tots ells resten processos a l'Arxiu⁽⁹⁾.

Pot constatar-se el pas d'oficials a les responsabilitats del vicariat general i viceversa. Prop del bisbe, un i altre càrrecs tenien la màxima rellevància de govern. Si el vicariat pogué ser una funció de suplència en moments determinats, l'oficial tenia unes responsabilitats continuades i precises.

Igualment haurà cridat l'atenció que per proveir de titulars l'oficialat es fes recurs a religiosos benedictins i a clergues regulars. Pel que fa als clergues seculars, és destacable la presència -prop del bisbe- de clergues juristes, titulars de beneficis que no resideixen: Guillem Bruguera, rector de Cadaqués; Ramon d'Illa, rector d'Arenys de Munt; Simó Galet, beneficiat de Sant Miquel de Fluvià. Són agents per a oficis diversos: visitadors, jutges comissaris per a una causa determinada, trasmissors d'ordres. Si acreditaven la seva habilitat, podien acabar tenint una canongia i tal vegada arribarien més enllà. El prototipus del clergue jurista d'aquest temps és Gispert Fulcarà, originari de Camprodon i actiu en multitud d'affers sota els bisbes anteriors; ara és ja sagristà segon de la seu, on no pot pujar més amunt en no ésser noble. Fou transitòriament lloctinent del bisbe absent en 1338 (40). Assoliria, no obstant, un deganat a Lleida i fins seria conseller reial en 1346⁽¹⁰⁾.

Un fiscal de la cúria és esmentat de passada (1611) i fins ens ha restat el nom d'un d'ells, Guillem de Roca (1999), però la seva acció de promotor de justícia resta obscura.

(9) Per les dades que no recolzem en referències a les Lletres, vegeu JOSEP M. MARQUÈS *Processos anteriors al 1500 de l'Arxiu Diocesà de Girona*, manuscrit.

(10) ADG *Notularum* G-18, f. 272.

Vicari general i oficial es serveixen de notaris. La notaria de la cúria presenta trets una mica confusos. És venuda a Ramon de Gornal, ciutadà de Girona, que posa com a substituïts Pere Costa (48) i Berenguer de Roca (478). Diversos notaris es querellen entre sí per competències que volen tenir en exclussiva (1039, 1056, 1347); haurem de precisar un altre dia la diferència existent entre la notaria de la cúria i l'escrivania dita "del segell". No manquen picabaralles entre els notaris del bisbe i els de la ciutat (948), als que recorre el bisbe per afers de capbreuacions i similars (948).

Hi havia a Castelló d'Empúries un petit oficialat, amb competència per a causes de la vila. L'havia instituït Joan XXII en 1318 a petició dels còsols del lloc⁽¹¹⁾, i aquests interessaven del bisbe que nomenés el titular, quan es produïa una vacant (2782, 3198). Disposava, a més de l'oficial, d'un fiscal (913). Foren oficials a Castelló Berenguer Ballester, nomenat en 1334 (1), Guillem Domenge, que actúa en 1337 (24), Bartomeu Batlle, de 1343 a 1347, Castelló Bleda, antic fiscal (2795), Bernat Cugat en 1358 (2909), i Guillem Solà, monjo de Sant Llorenç del Mont (3300). L'oficial de Castelló rebé comissions per recollir i distribuir pius llegats (252, 681) i per jutjar causes de fora el seu territori en cas de guerra (772). Els comtes desitjaven llevar-li la jurisdicció sobre els clergues conjugats de la vila (2852), però sembla que la pogué conservar.

3.- VISITADORS

Hem declarat el nostre propòsit de complementar la imatge del govern del bisbat, extreta fins ara gairebé exclusivament a partir de les visites pastorals. És clar, però, que la visita és un moment de govern privilegiat, sigui per a prendre mesures, com són els estatuts a donar a les esglésies (108, 584), sigui per a constatar deficiències que més tard s'intentarà de remeiar, com la manca d'obriers (121) o bé l'existència de situacions matrimonials irregulars (331) sobre les que hom pot encarregar d'obtenir un suplement d'informació.

El bisbe Montrodon se serví de Pere Albert, clergue jurista (923) i d'Arnau, bisbe Valonen (939) com a visitadors. Per delegar la funció, feia falta un permís papal, que podia obtenir-se, com totes les concessions, a condició d'alimentar generosament la fam d'or de la cambra pontifícia (1267); el permís de delegar la visita costà al bisbe en 1356 no menys de 500 florins d'or (2574).

(11) G. MOLLAT *Jean XXII (1316-1334). Lettres communes*, París 1904, núm 7.814, de 18 juliol 1318: *Episcopo Gerundensi mandat ut in villa Castilionis Impuriarum officialem constituat ex eo quod incolae, propter guerras quas frequenter inter nobiles et magnates exercentur, ad civitatem Gerundenem, per unam dietam fere distantem, absque periculo accedere nequeunt.*

D'ací provingué el principal problema de les visites, perquè els prelats passaven factura als visitadors, i aquests, a les esglésies; si no es pagava, l'excomunió era imminent (392). Així hom havia d'atendre súpliques com la del rector de Bestracà, que demanava no ser visitat simplement perquè la seva església era pobra (947). El bisbe Cruilles comissionà per a visites, en 1352, Guillem Cavaller (1841), amb una lletra interessant perquè precisava les facultats que havia de tenir; comptà també amb els serveis de Ramon d'Horta, beneficiat de la seu (1938), i de Ponç de Coromines, sagristà de Castelló, al que hagué de recomanar de no fer pagar massa cars els seus serveis (2581, 2802). El problema era idèntic pel que fa a les visites practicades per l'arquebisbe de Tarragona, que il·lustrarem en un altre lloc.

4.- LA FAMÍLIA EPISCOPAL

Avui el nom de família suggereix immediatament relacions de parentiu, però és possible trobar encara, al nostre segle, el nom de "familiar" del bisbe referit a clergues que el serveixen molt d'aprop i conviuen amb ell. Aquest és el sentit principal que considerem; farem també referència als parents del bisbe.

Figura clau de la família és el majordom. Entre les missions documentades del majordom Pere Fresolf, que ho és des de 1338 (34) pot haver-hi la d'executar ordres del prelat (368), rebre juraments de fidelitat (380), firmar treves (388) o informar sobre possessions a establir (671). És, doncs, el representant del bisbe a la bisbalia, l'intermediari usual per a comunicar-se personalment amb els batlles; per això, en ser nomenat en 1350 Ramon d'Estanyol per al càrrec (1281) es comunicà a aquests funcionaris. Pere Fresolf deixà el bisbe per anar a servir Antoni de Collell, prelat d'origen gironí que ocupà la seu de Mallorca (2134); més tard hom premià els seus serveis amb la saionia de la cúria (2734). El substituí, no sabem per quant temps, Guillem Bernat de Perles (1708).

Progressivament, la funció es desdobla; per una banda, el majordom domèstic s'ocupa de regir els criats i d'avituallar la casa episcopal, cosa que es pot documentar a la sèrie "Notularum" del nostre arxiu; ell efectua pagaments i cobraments en nom del bisbe. Per altra, hi ha un majordom forà, en llatí "forensis", que s'ocupa d'affers de la bisbalia (1879, 1966) i, a més a més recull els llegats fets per fidels als pobres o bé "per torts oblidats", càrrec per al que té comissió estable (1749). Ramon d'Estanyol desempenyà llarg temps aquesta comesa, com es dedueix pels rebuts que el bisbe li firma, de quantitats recollides per als pobres (1832, 1957, 2020). Naixia així rudimentàriament allò que esdevindria més tard la Cúria de Causes Pies.

Sota el majordom es troben clergues que conviuen amb el prelat i

s'encarreguen de pagar i cobrar quantitats (450, 470, 486), de portar ambaixades (378); de vegades es tenen per exceptuats de les constitucions sinodals, i cal recordar-los que també són vigents per a ells (1380), i no manca el pressumpte traïdor (1548) que ha de ser castigat i fa valdre les influències que ha adquirit per evitar-ho. El seu servei es paga amb col.locacions còmodes (835, 930). Hi ha també laics, escuders i saigs, que depenen de la casa del bisbe i de la cúria (495); els corresponen funcions ingrates, com la de transmetre manaments episcopals indesitjats, i poden trobar-se en arribar a destí que hom els bastoneja (524, 583). Al grup dels saigs de la cúria hi havia desordres en 1357, i per això es recomanà a Pere Fresolf, saig major, que posés un reglament (2734). Els desordres consistien sobretot a fer-se pagar excessivament dietes i peatges (3258); per remeiar-ho a fons hom despedí en 1360 quatre persones (3049).

Pel que fa als parents del bisbe, tan els Cruïlles com els Montrodon s'aprofitaren de la seva situació privilegiada. Amb el bisbe Montrodon convivia un Arnau, clergue, fill de prevere i soltera (1245) que possiblement era fill de Bernat de Montrodon, rector de Caldes de Montbui, oncle del bisbe, documentat als "Notularum". El bisbe té prop seu Bernat de Montrodon, ardiaca de la Selva, i afavoreix la carrera de Bertran de Montrodon, que acabaria essent bisbe de la mateixa diòcesi entre 1374 i 1384. En canvi, convé no atribuir a nepotisme que un germà del prelat, Ferrer de Montrodon, fos abat d'Amer; havia obtingut la dignitat en 1311, i possiblement fou el primer de la família que desembarcà en terres gironines.

Els Cruïlles tingueren Gilabert com a bisbe entre 1334 i 1335. El futur bisbe Berenguer aleshores era cabiscol de la seu. Quan arribà a bisbe, hostatjà a casa seva un fill de la seva germana (1610) i gestionà multitud d'afers dels seus parents senyors de Peratallada. Recomanà prop del rei el seu germà Bernat i recordà els mèrits de l'altre germà difunt, Jofre Gilabert (1773).

5.- L'ESTRUCTURA DE GOVERN DE LA BISBALIA

El bisbe no delega, que sapiguem, el govern de la bisbalia, l'àmbit on exerceix jurisdicció senyorial. Pel bisbat pot servir-se de vicari general; la senyoria l'exerceix personalment. El majordom, segons que hem informat, podia ajudar-lo, i el suplí alguna vegada en absència; se'n pot trobar alguna lletra despatxada en tals ocasions (per exemple, 178).

La bisbalia comprèn les poblacions de la Bisbal, Corçà, Sant Sadurní, Ruplà, Parlavà, Ultramort, Matajudaica, Ullà, la Pera, Dosquers i Crespià, Vila-romà i Domeny, dit a les lletres "Paret Rufí". Són poblacions de dimensions i caràcter divers. Bàscara, la Bisbal, Ruplà, Dosquers i Ullà

tenen estructuració completa, llevat que el darrer lloc no té castell; Vila-romà té castell però apenes hi ha població agrupada. Les altres localitats poden recolzar-se eventualment sobre una de les primeres. El castell de Rupjà, per exemple, domina sobre Parlavà, Ultramort i Matajudaica; aquests llocs podran tenir batlle, però no jutge ni notari.

Els batlles, sols o junts amb el jutge del lloc, eren els destinataris de les ordres del bisbe. Gairebé sempre eren ordres particulars; rarament els arribaven en forma de circular (2812, 3285). Eren executors en l'àmbit del dret civil; havien de cobrar executivament deutes reclamats a través dels tribunals reials, donar tutors. Com a executors del dret públic, senyorial i reial, els calia fer pregons, aplegar impostos i talles, com el del fogatge (3101), donar el so de viafors, i reclutar homes per a la guerra del rei, en virtut de l'usatge "Princeps Namque" (2812, 3289).

Enumerarem els titulars de serveis de cada lloc.

La Bisbal. Titular de la batllia fou durant tot el període Bernat Frigola (que de vegades apareix amb partícula; de Frigola). La seva família havia posseït el càrrec des d'antic⁽¹²⁾. No presenta conflictes; les relacions amb el bisbe són de confiança. Ocasionalment hom assenyala un regent, Guillem Filaner, en 1346 (931).

La notaria és en mans de Francesc Ballester (571), que pren com a substituïts Guillem de Coll (380) i Pere Oliver (1069). En 1349 es nomenà notari Guillem Ponç, cosa que no impedia als Ballester de mantenir la titularitat, i arrendar-la per 1.100 sous anuals (3281).

Bàscara. Ocupa la batllia Bernat Vilella (12) fins a 1346. Aquest any morí i el succeí el seu gendre (1322) Guillem Pedrera, persona natural d'Ullà, on havia estat tinent de batlle (149) i havia tingut en arrendament les rendes episcopals (275); se'l troba exercint el càrrec a Bàscara per l'agost de 1346 (863). Fou batlle del lloc almenys fins a 1362 (3369). L'apreci que els bisbes feren de la seva gestió es manifesta en encarregar-li, sense deixar la batllia, de regir simultàniament la d'Ullà.

Per la notaria es compta amb Guillem Sanç (455, 525) i, en 1349, Francesc Sanç, que sofrí pena de presó per falsificació de documents (1304, 1763). Probablement es tracta del mateix Sanç que tenia la notaria de Rupjà. Després de la seva mort, el dret a la notaria restà incert (3339).

Ullà. La batllia fou una font de problemes, per les vicissituds familiars dels Torroella. Dos Bernats Torroella, titulars del càrrec, faltaren successivament; el primer, abans de 1345, i el deixà a la seva viuda, Sibil·la (690), i el segon sembla haver-se absentat en 1350 (1452) i haver encomanat la

(12) Vegeu referències a les batllesses Beatriu de Frigola i Elicsenda de Frigola de l'any 1278 a JOSEP M. MARQUÈS *Cartoral de Rúbriques vermelles*, manuscrit, document núm 28.

batllia a la seva esposa, Estela. Entretant es produïren lloctinències, de Guillem Pedrera, que arribà a regir Bàscara i Ullà simultàniament (1098), indicatiu que els prelats no es sabien passar sense ell, i de Marc de Puig (1469). Pedrera tenia dificultats per cobrar el seu salari, de 10 lliures anuals (2110, 2816), però no es passà més enllà d'admonicions als Torroella.

És notari Pere de Santjoan (195), d'una família de juristes del lloc. No se n'esmenten d'altres, i diríem que més tard la notaria d'Ullà restà inactiva⁽¹³⁾.

Crespità. Són batlles els Masó, Ramon Arnau i el seu fill Ramon (37), i, més tard, un Pere (2355). Un nomenament de batlle a favor de Guillem Martina en 1355 (2346), sembla haver estat totalment transitori.

Dosquers. Ocupa la lloctinència Jaume de Casadevall, de Maià, en 1344 (447); sembla titular poc després (483). En 1350 la batllia és de Bernat de Vilarodona (1432), i en 1356, de Ramon Lladó (2459). Els seus nomenaments no han estat recollits a les Lletres.

Rupià. Trobem a la batllia Bernat de Roca, tot primer, amb el títol de regent (138), que porta encara en 1346 (919) i el 1348 (1178). Guillem Pagès ocupà el càrrec en 1349 (1200) i el tingué almenys fins a 1359 (2945); en l'endemig Simó de Solers té el títol de tinent del castell (1593).

La notaria, en mans de Francesc Sanç, fou molt conflictiva. El bisbe la donà a Pere Costa, de Monells (352), que posà com a substitut Bernat Oller (957). Francesc Sanç fill, s'hi oposà; se l'obligà a lliurar els protocols en 1344 (592) i se l'encausà (689). Donat a manlleuta en 1346, se li llevà la clau de l'escrivania, acusat de falsificació (851); sortí de la presó per malaltia (908).

Ultramort. Dalmau Gallart, de família de cavallers, ocupa la batllia d'Ultramort i Parlavà en 1346 (799). Desposseït d'ella per un temps, el bisbe el restituí en 1350 (1393). Es troba com a batlle de Parlavà, Pere de na Pou en 1349 (1225).

Sant Sadurní. Batllia familiar dels Ferrer, el titular, Bernat des Ferrer arriba a ser bandejat pel mateix bisbe per deutes; la recupera en 1356 (2497).

La Pera. El bisbe vengué la batllia en 1352 a Guillem Poch (1881). No en consten anteriors titulars. Sembla que era una simple batllia de sac.

Corçà. El prelat nomena batlle, en 1355, Arnau Ceris (2231). També a Corçà és probable que només hi hagués batllia de sac per a aplegar les rendes del bisbe, sense missió jurisdiccional.

(13) JOSEP M. MARQUÈS, *Arxiu Diocesà de Girona. Pergamins de la Mitra (891-1687)*, Girona 1984; la darrera referència que es troba d'un document expedit per un notari d'Ullà data de 1325 (núm 918).

Matajudaica. Un nomenament a favor de Guillem Figuera, extès en 1354 (2114) per a una batllia de sac que s'havia d'extendre fins a les possessions episcopals de Serra de Daró i Canet de Verges, no arribà a durar un any (2123).

Al costat dels batlles actuen els *saigs* de castell. Són executors de les ordres dels batlles, han d'escriure les empires i penyores al llibre de cort (746) i han d'actuar de corredors en la venda de penyores (691). Accessòriament poden haver d'allotjar el sèquit del bisbe; el de Ruplà havia de tenir sis llits preparats a aquest fi (749). La seva retribució era una part de les penes que executaven.

Pel que fa als *jutges*, no en donem compte en cada lloc per la seva peculiaritat. Efectivament, els jutges són menys vinculats als castells o viles; no és necessària una seva presència contínua i, en canvi, els cal una competència professional que possiblement no es troba entre els veïns. Cal que el bisbe la cerqui entre juristes o clergues. Així trobem els Santjoan jutjant a Bàscara (12), la Bisbal (506, 552) Ruplà (724) i Parlavà (1157). Els Adroher, juristes de Peratallada, administren justícia a Ullà (127, 576). Hom es serví de Dalmau Costa, jurista de Besalú, per a les causes de Dosquers i Crespià (210), i de Pere de Puig, jurista de Figueres, per a Bàscara (807).

Exemples de clergues invitats a sentenciar a les viles de senyoria episcopal són Berenguer Ramis, per Bàscara (174, 360), Pere Carbonell (1177) i Pere de Setcases (1314) per Dosquers i Crespià o Simó Galet, per Matajudaica (1355).

Una colla de nomenaments inviten certs juristes a fer-se càrrec de totes les causes de la bisbalia; així, en 1349, es prega Berenguer Mestre, jurista de Castelló de jutjar-les (1279); en 1355, la invitació arriba a Joan de *Monteoleno*, jurista de Besalú (2289); l'any següent toca el torn a Joan Guerau, sagristà d'Empúries (2492), i, poc després, a Joan Resta, advocat de Castelló (2769). La ràpida substitució d'uns per altres és indicatiu prou eloqüent que la judicatura local feia crisi. Potser eren mal pagats, o bé el càrrec era incòmode, perquè obligava a intervenir en afers que oposaven uns senyors amb altres.

III. ELS CONDICIONANTS DE L'AUTORITAT

I.- EL PES DEL PAPAT

No pas perquè el papa i la seva cort resideixen a Avinyó, es fan notar, sinó perquè el seu intervencionisme creix. Prou que ho sap el bisbe Gilabert de Cruilles, elegit regularment pel capítol en 1324, que ha hagut d'esperar deu anys a entrar en una combinació diplomàtica per poder

esdevenir bisbe. Les interferències comencen a arribar als monestirs; la cúria romana necessita una prebenda per un cert Guiu de Causac. En farà les despeses el monestir d'Amer; després de la mort de l'abat Ferrer de Montrodon, els monjos procedeixen a votar un successor, i quan aquest ha pres possessió, arriba el foraster, ben proveït de butlles, el desallotja (251), es fa reconèixer el dret a celebrar amb insígnies episcopals (371, 502) i se'n torna cap a la cort pontificia, deixant un procurador que escatima els aliments dels monjos i apaga les llànties per augmentar les rendes del seu amo (697).

Si les primeres manifestacions del poder absolut papal causen estranyesa, aviat hom adverteix que davant les seves ordres és necessari reconèixer-se com a "fills d'obediència". El bisbe Berenguer de Cruilles aprèn des del principi del seu govern a titular-se "apostolicae sedis gratia", quan els seus antecessors es deien simplement bisbes per gràcia de Déu, i ell mateix s'adreça al papa com a "devota creatura" d'aquest (1266).

En poc temps els cardenals depredaren les millors prebendes del bisbat (3290) i en cobraven les rendes, netes de dècimes. És comprensible que els ardiaconats, que fins aleshores eren càrrecs amb real influència a la diòcesi, almenys a través del nomenament de curats, en ser ocupats sovint per dignataris forasters absents, anessin perdent la seva funció pròpia. És instructiu de comprovar l'augment de correspondència del bisbe amb cardenals des de 1343 (97, 256, 281, 467, 511) que comporta la necessitat de disposar a la cancelleria dels seus noms (186).

El criteri de selecció de documents que seguim ens ha dut a ometre les lletres de possessió de beneficis, i per això no es reflecteix als nostres registres la multitud de beneficis diocesans adjudicats a Avinyó⁽¹⁴⁾. El bisbe es queixà igualment de beneficis conferits per llegats papals, i demanà inútilment al papa que revoqués aquestes concessions (676, 747, 2988). Pel que fa als diners, enumerem alguns procediments usats per obtenir-ne. Per tenir el càrrec, el bisbe Montrodon hagué de pagar a la cúria 350 florins de "servitia communia" i 18 de "servitia minuta" (175). La cambra pontificia envià ací en 1359 el famós col·lector Fulcó Périer a taxar els beneficis (2873), en visita a cobrar-ne vacants i dècimes. Ja en 1333 s'havia imposat una dècima (176); la de 1344 produí gairebé 40.000 sous (518).

No s'ha remarcat gaire que sobre les diòcesis es repercutien les despeses de les ambaixades enviades per la Santa Seu als reis. Els llegats viatjaven cobrant dietes importants; un sergent d'armes cobrava dos florins per dia,

(14) Hem comptat ja 19 provisions de beneficis de Girona durant els anys 1319-1321 a G. MOLLAT *Jean XXII (1316-1324). Lettres communes*, París, 1904.

i un bisbe, 8 florins (2211). Les dietes dels cardenals eren més altes; 40 florins diaris es féu pagar Guillem de la Jugée, llegat per a la pau entre els reis de Castella i Aragó en 1355-1356. Per 314 dies acredità un total de 12.650 florins (2714). Les missions de dignataris pontificis durant els anys que ens ocupen foren abundants, i tenien com a motiu intervenir en les negociacions de pau entre el rei d'Aragó i el de Mallorca primerament, i més tard, amb el de Castella⁽¹⁵⁾.

Per l'ambaixada de l'arquebisbe Armand d'Auch, la diòcesi pagà 257 florins en 1343 (341) i 426 en 1344 (518). Per la que ha estat referida del cardenal de la Jugée, 800 florins. Al cardenal Guiu de Boulogne, en 1359 se li satisfieren 1.000 florins i se li demanava gràcia del restant (3223). D'altres llegacions, com la de Bertran de Déaulx en 1344 (486) i la del cardenal Andreu de Santa Susanna de 1345 (676) no consta el total pagat.

2.- L'ARQUEBISBE DE TARRAGONA

El metropolità tenia —i perdé progressivament— el dret d'aprovar les eleccions episcopals fetes per les respectives esglésies. Tenia també el dret de rebre la visita "ad limina" dels mateixos bisbes, que per aquests anys anava caient en desús. Convocava els concilis provincials (1342) i s'encarregava de l'execució de les decisions preses en ells, especialment del cobrament de les talles imposades en ells (2229).

Condicionava i limitava el poder episcopal a través de dos mitjans; les apel·lacions i la visita pastoral. El tribunal tarragoní rebia apel·lacions, de vegades pretextuoses, de mesures preses pels bisbes. Sobretot —i és un fet desconegut— l'arquebisbe visitava, o feia visitar en nom seu, institucions del bisbat, amb manca total de coordinació amb l'ordinari del lloc (2443). Així inspecciona parròquies (748, 2428), posa penes a clergues (2124) i entra als monestirs (2156). Per a aquest fi se serveix d'eclesiàstics o monjos (370, 621) que, amb els poders de la delegació arquebisbal, poden fins i tot amenaçar d'excomunió el propi bisbe (461). Però la queixa principal del prelat de Girona a propòsit de les visites del seu superior tarragoní és de matèria econòmica. Cobrar 20 lliures per la visita de la catedral (56, 621) o 15 per la d'un monestir (662) semblava excessiu. Tanmateix la queixa que presentava el bisbe a l'arquebisbe era semblant a la que tenien les parròquies i monestirs enfront de les visites del bisbe; es cobraven massa cares.

(15) JUSTO FERNÁNDEZ, *Legados pontificios*, dins "Diccionario de Historia Eclesiástica de España", II, pp 1275-1277.

3.- EL PODER REIAL I NOBILIARI

Que Berenguer de Cruïlles pugués ésser bandejat de la seva diòcesi per Pere el Cerimoniós no és un simple episodi. Com no ho són els llargs entredits fulminats sobre el comtat d'Empúries. Hom els podrà recensionar a partir dels documents que resumim. Ací només assenyalarem, de manera genèrica, que els conflictes es produeixen a causa de les immunitats que l'església reivindica⁽¹⁶⁾. Dues són sobretot les exempcions problemàtiques: les d'impostos i la que els homes d'església no hagin de formar part de l'exèrcit reial excepte en supòsits molt limitats, causa, segons que creiem, del ban contra el bisbe Cruïlles.

Sises i lleudes podien ser d'origen municipal (152) a Peralada, Torroella o Girona (369), reial (465) o comtal (2811). Per necessitat o per imitació, s'extenen ràpidament. Les protestes eclesiàstiques no arribaren, segons les lletres, a l'oposició frontal.

Altres conflictes jurisdiccionals, per exemple, amb els veguers i jutges reials o comtals solen resoldre's per transacció. El bisbe, que exigeix que se li lliurin súbdits que altres autoritats voldrien jutjar, també demana sovint l'auxili del braç secular per donar força executiva a les excomunionis que ha fulminat. La freqüència d'aquestes requisitòries fa suposar que resultaven eficaces. Però el bisbe disposava també de mitjans coactius propis, i és ara el moment de donar-ne compte.

IV. ELS MITJANS COACTIUS

Sense mitjans coactius, l'autoritat difícilment s'asseguraria l'obediència. Uns són més propis de l'autoritat dins de l'Església; d'altres són usats en l'àmbit del poder senyorial.

1.- LA JURISDICCIO ECLESIASTICA

En l'àmbit de la jurisdicció eclesiàstica els càstigs són l'excomunió i l'entredit; s'hi afegeixen les multes.

La causa més freqüent d'excomunió són els deutes, i no precisa ni únicament deutes a institucions eclesiàstiques. Es pot fulminar també l'excomunió per no observar l'entredit (54), per concubinatge (117, 118) o per atemptats a les possessions episcopals (189).

L'excomunió es podia suspendre per un temps, per motius determinats (410). Si l'excomunicat passava massa temps sense fer-se absoldre, després d'un any el seu curat l'havia d'avisar, i si no obtenia resultat, n'havia

(16) Cf. J. VINCKE, *Documenta selecta mutuas civitatis Aragocathalaunicae et ecclesiae relationes illustrantia*, Barcelona 1936.

de donar compte al prelat (Montrodon, sinodal 2). S'hi podia fer intervenir aleshores la inquisició, suposant que despreciava l'autoritat eclesiàstica per manca de fe; aleshores hom podia fer-lo interrogar "per veure si caminava en les tenebres" (2563). Es podia agravar, encara, declarant "vitandus" l'excomunicat. Si es produïa la declaració, podia acompanyar-se de llista nominal de persones que tenien prohibit el tracte amb l'excomunicat; si s'hi relacionaven, podien caure igualment en excomunió (2507, 2848). L'excomunicat podia veure's obligat, en trobar-se isolat, a traslladar la residència fora de la diòcesi, com ho féu Francesc de Cervià, que passà a Elna (3063).

Més aviat o més tard, l'excomunió resultava insuportable i calia fer-se absoldre. L'absolució comportava un acte públic, com oir missa amb un ciri a la mà i en camisa (2631) i una penitència, generalment pecuniària; Pere el Cerimoniós pagà 1.000 lliures per haver gitat de pau i treva el bisbe en 1342 (847). Qui moria en estat d'excomunió era privat de sepultura eclesiàstica, a menys que els seus familiars no asseguressin que el difunt havia traspassat donant senyals de penediment; aleshores era possible de ser enterrat en sagrat després que el cadàver hagués estat simbòlicament assotat per uns clergues que recitaven els salms penitencials (46).

Crida l'atenció que hom apliqués l'excomunió als jueus (212). Efectivament, si no eren dins la comunió catòlica, difícilment en podien ser exclosos. En realitat es tractava d'una prohibició als cristians de tenir-hi tracte.

Particular relleu té el delictes de sacrilegi (precisat a Montrodon, sinodal 39); ho és qualsevol injúria a coses sagrades —un robatori de calzes (643), tallar un arbre d'un cementiri (2392)— igual com els atemptats contra clergues; ferides (325), injúries (1396) i similars. Pot compondre-se en una pena pecuniària (2875) però per això cal el consentiment de l'afectat (2880).

Un clergue pot ser condemnat per blasfèmies a desterro o ban per deu anys (2977).

2.- LA JURISDICCIO SENYORIAL

En el regiment de la bisbalia els batlles tenen dret a reclamar obediència a propòsit de mesures (bans) que ells mateixos estableixen, com l'obligació d'anar a mercat a un lloc (145), de recollir-se a un castell (404) o bé de sortir amb armes a so de viafors. Molt més sovint són executors d'ordres del prelat.

La penalització de les transgressions comença amb l'enantament de pressumptes culpables; és l'inici del procediment (58, 63) i el bisbe pot deturar-lo per causes diverses. Per cobrar deutes i obligar a obeir ordres es

recorre sovint a prendre penyores; el bisbe, de vegades mana prendre-les, i d'altres, i més sovint, de tornar-les. Penes més greus són el banniment o bandejament (505), i el clavament de la porta del domicili (63, 145), a fi que el castigat no pogués viure a casa seva; òbviament, si la desclavava s'exposava a un càstig pitjor, com multa de 100 sous (1068). La pena de "corre la vila" (vergonya pública) és excepcional (1634) i no hem trobat esmentada la de passar un dia lligat al costell, que alguns senyors aplicaven.

La presó com a pena també s'aplica molt poc. La més temible és la tàvega, que es pot agravar encara amb poc menjar i ferros posats als peus o a les mans (1634). El presoner ha de pagar les despeses de carceratge (2043) i l'alimentació; per això un monjo posat a la presó necessita la seva porció monàstica (3381). En tot cas la presó és més aviat el lloc on s'espera judici; per això és fàcil sortir-ne donant seguretats (348), és a dir, manlleuta. Les manlleutes solen ser per quantitats elevades (849) que solien oferir, en escriptura pública, amics de l'encausat. El mateix bisbe pot aconsellar de donar a manlleuta (1105, 1139) o la dóna ell mateix (1332). Una mitigació consisteix en assenyalar com a presó la vila (1130). I és notable que hom mani donar a una esposa permís per veure el seu marit presoner sempre que ho desitgi (3105). El banniment pot substituir fàcilment la presó (1265).

V. ELS OBJECTIUS DEL GOVERN

En una societat estàtica difícilment l'autoritat es pot proposar de reestructurar l'organització o de modificar comportaments. Es limita a controlar el compliment de les normes amb més o menys zel. Ens hi referirem considerant algunes categories del poble cristià; clergues, religiosos, seglars, especialment els privilegiats, institucions i béns eclesiàstics.

1.- ELS CLERGUES

Sempre ha estat problemàtic el celibat dels clergues. Urgir-lo més o menys depèn de circumstàncies concretes. El bisbe Montrodon en 1344 penalitzà una cinquantena d'incomplidors (302). El seu successor comptava poder invertir 40.000 sous procedents de penes imposades a clergues concubinaris en el retaule de la catedral (2236). Les penes podien oscil·lar, pel que ens informen els "Notularum" i els registres de penes, entre 50 i 100 sous; hauria calgut, per tant, aplicar-les a un mínim de 400 eclesiàstics.

Altres disposicions sinodals prohibien als eclesiàstics el joc (Montrodon, sinodals 20 i 21); les penes imposades per aquest motiu hagueren de rebaixar-se (Montrodon, sinodal 70). Igualment era il·lícit que portessin

armes (Montrodon, sinodal 24), llevat d'haver obtingut llicència a l'efecte (1347).

No era massa difícil d'aconseguir permís d'absència per als beneficiats, amb o sense cura d'ànimes. Hem recollit exhaustivament les llicències d'absentar-se per seguir estudis, generalment de gramàtica, i les que al·legaven el propòsit de peregrinar a Roma per guanyar la indulgència de l'any sant de 1350. Més rarament hom troba llicències d'ocupar càrrecs per interessament d'un noble (1000).

2.- ELS RELIGIOSOS

Escapen totalment a la jurisdicció del bisbe els religiosos mendicants, dominics, franciscans, carmelites i semblants. De vegades es produeixen col·lisions amb les parròquies, que es resolen per mitjà de concòrdia. Més enllà del govern resten per a l'autoritat altres tipus d'influència, com l'interès per tenir un franciscà com a professor per a les lliçons de teologia de la seu (1024) o la recomanació (926).

Alguns monestirs de benedictins són totalment exempts; d'altres el bisbe rep l'obediència canònica de l'abat, com els de Banyoles (45, 288), Sant Llorenç del Mont (62), Amer (251) o Sant Miquel de Fluvià (894). Pot també influir a través de la visita a Sant Pere de Galligants i Santa Maria de Roses (2443) i donar ordres a l'abat de Breda. La màxima independència la manifesten Sant Pere de Besalú, Sant Pere de Rodes i Sant Feliu de Guíxols.

Són sobretot les monges, que preocupen el bisbe, i per dos motius: la clausura i l'administració dels béns temporals. Les clareses de Castelló d'Empúries i Girona compten amb la supervisió immediata dels franciscans. Intervé sovint als monestirs de Sant Daniel i Sant Nicolau de Camprodon, a les cistercenques de Sant Feliu de Cadins i a les agustines de Bell-lloc (Cantallops). I encara més sovint a monestirs de fundació recent, com Vilanera, fundat per l'ardiaca Arnau de Soler i administrat per la seva parenta Felipa de Soler, Santa Margarida de Pedardell, Sant Miquel de Croses, Matella i la seva filial de Sant Joan de l'Erm, recentment erigida a Juià. Cap d'aquestes cases havia de perdurar i totes presenten problemes de precarietat de rendes.

Assimilables als religiosos són els membres del terç orde franciscà (9), els reclousos (7), els donats i donades, que de vegades fan d'ermitans (243), i d'altres regeixen hospitals (1112). L'ofici episcopal implica el control de la vida d'aquestes persones i la imposició de l'hàbit que els distingeix.

3.- SEGLARS

Les exhortacions positives per estimular devocions i almoines es fan

per mitjà de les lletres quesitòries, que recomanen fer donatius a determinades institucions, i de la dotació de festes que havien de fomentar la devoció a certs sants. S'hi distingí, com hem informat, el bisbe Arnau de Montrodon. Però, dit això, convé subratllar l'acció episcopal en vista a reprimir defectes de la pràctica cristiana. I encara, haurem de limitar-nos a l'acció institucional; és obvi, per exemple, per al bisbe, enfront de la violència ambiental, que "a clergues pertany de metre fi a guerres" (768), però la forma de fer-ho no havia estat legislada. El prelat combat els "pecats públics", que són l'usura notòria i el concubinatge (Montrodon, sinodal 4). Tant en visita pastoral com per mitjà de lletres el concubinatge (890), fou objecte d'admonicions i penes.

El bisbe procura també cohibir l'usura (174); en particular, Berenguer de Cruïlles era rigorista en aquest aspecte i considerava pecaminosos els violaris i censals morts (1950), valoració que féu introduir un control d'aquest tipus d'inversió quan s'havien de dotar beneficis i altres fundacions. La manca de possibilitats d'adquirir censos obligà els prelats a admetre el préstec encobert que es dissimulava sota els censals.

La majoria de les intimacions a no treballar en diumenge es refereixen a pescadors (951). S'urgí el deure de la confessió anual (2028), reiterat en sínode (Montrodon, sinodal 51).

4.- LA INQUISICIÓ

La inquisició implicava la col.laboració entre l'autoritat diocesana i l'inquisidor dominicà que tenia comissió per al regne. Excepcionalment es troben documents inquisitorials redactats pel bisbe tot sol (873).

Arnau de Montrodon col.laborà en la persecució de judaïtzants (725, 798) i llibres d'Arnau de Vilanova (920); complí les ordres rebudes i procurà alguna vegada calmar el zel excitat dels inquisidors (722).

Berenguer de Cruïlles, en canvi, sembla un bisbe més preocupat per l'heretgia; presumeix d'haver detectat, junt amb Nicolau Rossell, més de cinc-cents heretges al bisbat (2011), aprecià la feina de Nicolau Eimeric (3132) i sovint al.legà que protegir un heretge era ja símptoma d'heretgia (1478, 2527, 2781). Simples blasfèmies basen la sospita d'error en la fe, o bé la manca d'assistència a missa (2541). Si un veí de Camprodon pot ser presumpte heretge per haver dit que els bisbes no tenien poder per excomunicar (2033), més greu és que el cardenal de Clermont declarés excomunicats per heretgia un parell de nobles que li havien robat un cavall (1642). Els darrers episodis podrien afavorir la interpretació que més d'una acusació d'heretgia es produí com a reacció d'una autoritat que acreixia les seves pretensions i volia desarmar còmodament les resistències que trobava; és possible també que després de les mortaldats de 1348 s'hagués

difós una atmòsfera enrarida a l'entorn de l'ortodòxia; però el conjunt de les lletres mostra que el bisbe Cruïlles fou molt més diligent en la recerca d'heretges que no pas el seu predecessor Montrodon.

5.- INSTITUCIONS

Les parròquies que estan en procés d'erecció en els anys que considerem són les de Castellfollit (422, 1115), Palamós (541) i la Jonquera (3210). Pel que fa a Palamós, la resistència de Vila-romà i Vall-llobrega a la segregació de part del seu territori s'allargà fins a principis del s XV; les altres parròquies pogueren erigir-se sense dificultat.

Sovint els feligresos es resisteixen a acceptar el càrrec d'obriers, o administradors de l'obra parroquial (Montrodon, sinodal 49). Per mitjà de lletres s'insistí en la necessitat d'elegir-ne (695).

Les confraries són entitats d'iniciativa privada; el bisbe no les erigeix, sinó que aprova els beneficis que doten (109) o els altars que volen erigir (623). Els nostres registres permetrien d'establir una llarga llista de confraries fundades a diverses parròquies del bisbat. L'estat econòmic d'aquests grups de fidels sembla pròsper, ateses les despeses que fan, i poques estan en crisi (1152). Hom observarà que moltes agrupen persones de dos o tres parròquies veïnes (1192).

6.- BÉNS ECLESIASTICS

Acabem de fer referència als beneficis fundats per confraries. No són els únics. Les lletres del bisbe fan referència a molts altres beneficis, que doten nobles (42), gremis (366) o eclesiàstics (133), a fi d'assegurar la suficiència de les rendes o donar possessió al primer obtentor; hem extractat totes aquelles que informen de l'existència d'un nou benefici, i es pot comprovar, com hem assenyalat en un altre lloc⁽¹⁷⁾, que el ritme d'augment d'aquest tipus de fundacions fou relativament accelerat, sense que el frenessin les mortalitats de 1348.

Els fidels que no disposaven de cabals suficients per a un benefici podien instituir aniversaris. Pertocava al prelat d'urgir els hereus a complir les disposicions testamentàries (18, 75) i d'organitzar el cobrament de rendes a través de la institució de procuradors (286). La fundació de beneficis i aniversaris era estimulada en concedir als que els dotaven el dret de sepultura dins dels temples (752).

En conclusió, pot constatar-se que el govern d'un bisbe del segle XIV

(17) J.M. MARQUÈS, *Fundaciones de beneficios en el obispado de Gerona, s. XII-XVIII*, dins "Anthologica Annua", 36, (1989) pp 493-507.

podia atendre simultàniament una jurisdicció eclesiàstica i una jurisdicció temporal per mitjà d'una organització que assegurava la presència del poder prop dels súbdits, es proposava uns objectius i disposava d'uns mitjans per a assolir-los.